

2. Равлюк М. Дієприкметники і дієприслівники в українській мові. Ч. I : Про дієприкметники і дієприслівники. Кіцмань : Руска Рада, 1912. 78 с.
3. Сімович В. Граматика української мови. Київ-Ляпциг, 1919. 584 с.
4. Сімович В. Практична граматика української мови. Раштат : Українських рух, 1918. 301 с.

Ольга Лазарович,
кандидат філологічних наук, доцент;
Ярослав Мельник,
доктор філологічних наук, професор
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ДО ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОКРЕМИХ ОЙКОНІМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОПРОСТОРИ

Проблеми лінгвістики на початку ХХІ століття переживають принципове “перезавантаження” і окреслюються нові напрямки науки. З одного боку, спостерігається інерційний рух “класичної” (формально-логічної) лінгвістики з відповідною парадигмою та методологією, а з іншого – спостерігається своєрідна еkleктика – злиття з нейробіологією, когнітологією, наратологією, культурологією та ін. У результаті окреслилися такі нові напрямки як когнітивна лінгвістика, нейролінгвістика, комп’ютерна та корпусна лінгвістика, методика комп’ютерного перекладу тощо. У наші дні спостерігаємо своєрідний революційний зсув у бік штучного інтелекту та цифрової обробки як інформації, так і текстового масиву. На тлі зазначених тенденцій залишається незмінним повний комплекс проблем, який не підпорядковується сучасному дискурсу і вимагає традиційних методологій та методик. Це, перш за все, граматика зі своїми законами та детермінативами, лексика та фразеологія (з етимологічними напрацюваннями), морфологія. Але тут слід звернути увагу на те, що з причин соціокультурних, політичних, мовнополітичних та інших в українському мовному просторі мають місце як загальнокультурні (мовнокультурні) тенденції, так і специфіки, які є характерними винятково для українського мовного простору. До загальних можемо віднести, скажімо, експансію англіцизмів та засилля українського мовного дискурсу словами-паразитами, варваризмами, які

лавиноподібно накрили терени, на яких споконвіку функціонувала українська мова. Наступним глобальним і життєвоважливим є протистояння української мовокультури російському засиллю. Це унаочнюється в усіх сферах функціонування мови – від розмовно-побутової до медійної, академічної, вищої елітно-політичної чи інтернет мережі. Якщо звузити фокус обговорення до локальних проблем, які стосуються українського мовно-екологічного середовища, то тут теж спостерігається спектр напрямів, які позначені певною нестабільністю і вимагають унормування. Тут, скажімо, актуальною є проблема функціонування фемінітивів (йдеться про надмірний зсув у бік розширення діапазону функціонування власне фемінітивних форм), функціонування архаїчних словоформ (їх вживання у різних стилях, зокрема у науковому чи медійному жанрово-стилістичних форматах).

Свою специфіку має й ономастична сфера, особливо проблеми перейменування, питання функціонування іншомовних за походженням онімів в екологічному просторі українського дискурсу та питання фонетико-лексико-морфологічної адаптації до норм української мови, проблеми номінації у науково-технічній сфері, зокрема медицині. Власна назва, “уживаючись у певних мовних обставинах, виконує свою роль, спрямовану на задоволення комунікативних і пізнавальних потреб суспільства, ...кожна власна назва побутує в «здоровому» мовно-культурному просторі. Лише тоді вона безперешкодно доносить свою інформацію до освіченого споживача, не викликаючи в нього сумнівів щодо точності, правильності, доцільності вживання в тій або іншій мовленнєвій ситуації. У цьому контексті потребує конкретизації поняття «здоровий» мовно-культурний простір. Його позначаємо як середовище, сприятливе для функціонування всіх мовних одиниць, зокрема й онімів, для створення якого важливі як мовні, так і позамовні чинники [3; с. 15]. У цьому відношенні ономастичні праці В. Сімовича на початку ХХ століття – це зразок досконалого історичного, етимологічного аналізу мовних явищ. Учений чи не перший з українських мовознавців дослідив власні особові назви саме в лінгвістичному аспекті [4; с.2]. Відомі його праці з ономастики «Українські

чоловічі ймення осіб на -но» (1931 р.) та «Історичний розвиток українських чоловічих хресних імен» (1931 р.).

З огляду на це закономірно постає питання: чи все гаразд в ойконіміконі сьогодношньої України? Чи є проблеми з правописом і функціонуванням українських власних назв поселень у нинішньому мовному середовищі? Аналізуючи стан побутування українських ойконімів, можна констатувати наявність у цій сфері низки проблем. Передусім помітні незадовільні темпи декомунізації і дерадянізації нинішнього українського ойконімікону. Як відомо з недавньої історії, адміністративно-командна система, що панувала в радянські часи, прагнула всі ділянки суспільного життя підпорядкувати своєму тотальному контролю, втручаючись навіть у царину власних назв.

В українському мовопросторі на початку ХХ століття сформувалися дві групи топонімів (ойконімів), які є близькими за формою, але різними (і повинні бути різними) за парадигматичною словозміною та функціональними особливостями. В цьому відношенні звертають на себе увагу лексеми-ойконіми з компонентом *-піль* та *-поль*. Йдеться про те, що населені пункти, не дивлячись на близькість форми, мають різне походження та містять різні словотвірні-фонетичні компоненти, а, відповідно, й порядок утворення. Так, такі ойконіми як *Тернопіль*, *Маринопіль*, *Загайпіль*, *Ямпіль*, *Бориспіль*, *Крижопіль*, *Костопіль* та інші (в Україні зафіксовано понад 100 таких ойконімів) мають частинку *-піль*, що апелює до слов'янського *поле* і містить традиційне для української мови чергування *-о/-:* *поле – пільний* (прикметник маловживаний, але ще зустрічається). Про це пишуть дослідники, зокрема Н. Павликівська, О. Павлюк. Паралельно з цими словоформами, відповідно і топонімами (ойконімами), функціонують такі, як *Неаполь Скіфський*, *Сімферополь*, *Мелітополь*, *Маріуполь*, *Нікополь*, *Севастополь*, *Овідіополь* та інші, що містять компонент *-поль*, який апелює до грецького *polis*, що означає “місто”, “поселення”, “місто-держава”. У цьому контексті в рамках функціональних особливостей цей чинник слід брати до уваги. Більше того, як вже зазначалося, ряд дослідників на цьому наголошують і подали свої інтерпретації у розлогіх публікаціях. Тому не варто

об'єднувати ці два типи в один на кшталт *Маріупіль*, *Севастопіль*, які зустрічаються в медіапросторі, в оголошеннях на вокзалах, вивісках на транспортних засобах чи в соцмережах. Утворилася плутанина внаслідок бажання дистанціюватися від російського мовопростору (що є абсолютно виправданим в умовах російської агресії), але це порушує мовно-культурологічні, орфографічні та етимологічні чинники творення подібних ойконімів.

Вербич С.О. звертає увагу на неправильне творення відмінкових форм складних, з погляду будови, ойконімів, наприклад: Корсунь-Шевченківський, Рава-Руська. Такі назви завжди відмінюються в обох частинах: Корсуня-Шевченківського і Рави-Руської, Корсуню-Шевченківському і Раві-Руській, Корсунем-Шевченківським і Равою-Руською, у Корсуні-Шевченківському й Раві-Руській. Ойконіми на зразок Корсунь-Шевченківського чи Рава-Руської помилкові, тому що порушують закономірності словозміни українських складних іменників. Автор зазначає, що похідні від таких ойконімів прикметники слід відмінювати лише в другій частині: Корсунь-Шевченківського р-ну, у Рава-Руській міськраді [3; с. 21].

То ж, коли йдеться про екологію українського мовопростору, слід дослухатися до думки науковців, які аргументовано доводять правомірність того чи іншого типу слововживання. Погоджуємося з думкою, що “лінгвокультурологічне дослідження топонімів має перспективу лише в тому разі, якщо воно ґрунтується на фаховому структурно-семантичному та етимологічному аналізі відповідних власних географічних назв з урахуванням їхніх історичних форм та можливих фонетичних змін у часовій площині [2; с. 23].

Список використаної літератури

1. Довбня Л., Товкайло Т. Внесок Василя Сімовича в історію української мовознавчої науки, 2021. С. 124–144. Електронний ресурс: <file:///C:/Users/filolog/Desktop/%D0%A1%D1%96%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.pdf>.

2. Вербич С.О. Лінгвокультурологічне тлумачення ойконімів: у пошуках істини. Мовознавство, 2022, № 3. С. 23–46.
3. Вербич С.О. Трансформація українського знімного простору: внутрішньо- та позамовні фактори. Мовознавство, 2014, № 2. С. 15–24.
4. Тарновецька Л.О. Мовознавча спадщина В. Сімовича і сучасність. Електронний ресурс: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine41-13.pdf>

Лілія Лушпинська,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
Ірина Бабій,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

РІДНА МОВА ЯК ФУНДАМЕНТ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ В КОНЦЕПЦІЇ ВАСИЛЯ СІМОВИЧА

Проблема ролі рідної мови в інтелектуальному розвитку дитини набуває особливої актуальності через значні міграційні процеси та наслідки війни для освітньої системи України. У часи світової інтеграції та загроз культурній самобутності повернення до принципу «рідна мова – основа мислення» стає не лише педагогічним, а й державотворчим завданням для збереження інтелектуальної сили нації.

Саме про це ще в першій половині ХХ століття писав Василь Сімович (1880– 1944), у постаті якого поєдналися таланти фахового мовознавця, активного громадського діяча та блискучого белетриста. Як зазначав Ю. Шевельов, «Сімович за життя був живим прикладом того, яким повинен бути не тільки визначний громадянин, а й великий учений. Суворі методологія, повага до фактів, вичерпне знання джерел, наукова чесність, ідейність, переконаність, дисциплінованість, широкий круговид, колосальна працьовитість – ось кілька рис його портрету як науковця» [2, с. 430].

Мета нашого дослідження – обґрунтування впливу рідної мови на формування світогляду, когнітивних процесів та інтелектуальних здібностей